

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Борисенко, В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні. – К., 1988. – 192 с.
2. Болтарович, З. Україна в дослідженнях польських етнографів XIX ст. – К., 1976. – 139 с.
3. Кравченко, В. Свадьба в с. Курозванах // Труды общества исследователей Волыни. – Житомир, 1902. – Т. I. – С. 118–150.
4. Теодорович, Н. Волынь в описаниях городов, местечек и сел в церковно-историческом, географическом, археологическом и др. отношениях // Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. – Почаев, 1899. – Т. 4: Староконстантиновский уезд. – 450 с.
5. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряженной императорским Русским географическим обществом. Юго-западный отдел. Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским. – СПб., 1877. – Т. 4. – С. 680 с.
6. Malinowska, W. Obrzędy weselne ludu ruskiego we wsi Kudynowcach, powiecie Złoczowskim // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. – Kraków, 1883. – Т. 7. – S. 244–264.
7. Sokalski, B. Powiat Sokalski pod względem geograficznym, historycznym i ekonomicznym. – Lwów, 1899. – 491 s.
8. Stecki, T. Wołyn pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym. – Lwów, 1864. – Т. I. – 388 s.

Нацыянальна–азначныя кампаненты лексічнага значэння слова (на матэрыяле беларускай, рускай, англійскай моў)

Н.Ю. Паўлоўская
n.pavlovskaya@tut.by
(Мінск, Беларусь)

Нацыянальныя ўласцівасці любой мовы рэалізуецца ў першую чаргу праз яе лексічны склад. У семантыцы слова замацаваны гістарычныя асаблівасці развіцця народа, яго найважнейшыя этнічныя і архетыпічныя коды, увасоблены пэўны тып светапогляду

чалавека. Асаблівая роля пры выяўленні этналінгвістычнай спецыфікі лексем належыць назоўнікам, паколькі яны найбольш канцэптуальна выразныя, у першую чаргу вербалізуюць аб'екты рэчаіснасці, што непасрэдна назіраюцца, і, такім чынам, эксплікуюць анталогічную катэгорыю прадметнасці. Гэта палажэнне распаўсюджваецца як на канкрэтныя, так і на абстрактныя назоўнікі; апошнія з'явіліся з прычыны «ланцужка зрухаў, якія адбываліся па меры развіцця катэгорыі і маркіравалі адносіны на шкале ад канкрэтных імёнаў да імёнаў абстрактных, ад абазначэння жорсткіх дэсігнатораў да намінальных класаў слоў» [1, с. 246].

Кожная асобная лексема, перадаючы індывідуальнае значэнне і адлюстроўваючы рэферэнцыю да пэўнага дэнатату, адначасова маніфестуе і глыбінную рэферэнцыю да сваёй першакрыніцы. Апошняя абавязкова пакідае пэўны след у семантыцы моўнага знака, значыць, задача даследчыка выявіць падобныя ментальныя адбіткі і вобразы прадметаў, сітуацый, закадзіраваных у словах. У дакладзе праводзіцца кампаратыўны аналіз беларускіх і рускіх лексем *асоба*, *персона/личность*, *особа*, *персона* ў параўнанні з англійскімі *person/personality*, якія недыферэнцавана намінуюць чалавека без указання на яго ўзроставаы, прафесійныя, інтэлектуальныя і іншыя характарыстыкі.

Паводле «Этымалагічнага слоўніка беларускай мовы», слова *асоба* мае значэнне «форма, сукупнасць рыс, твар». Адзначаецца, што гэты назоўнік утвораны ад стараславянскага дзяслова *особити* – «жыць асобна». Аднак позняя фіксацыя і старабеларускія значэнні сведчаць пра тое, што беларускае слова трэба лічыць запазычаннем з польскай мовы – **osobiti*, створаным з прыслоўнага выразу **o sobě* – «асобна» ці, хутчэй, ад праславянскага прыметніка **osobъ*, што захавалася ў выглядзе *асобы* [2, с.17]. Менавіта старажытны карань рэпрэзентуе нацыянальнае ўяўленне пра індывідуальны, адасоблены ад соцыуму статус чалавека, а семантыка-дэрывацыйны ланцужок раскрывае стаўленне беларусаў да жыцця, да сябе і іншых: *асоба* «чалавек з пункту погляду яго характару», «сукупнасць уласцівасцей, якія складаюць індывідуальнасць», – *асобіна* «кожны асобны арганізм, які самастойна існуе» – *асобнасць* «адметнасць, асаблівасць чаго-н.» – *асобны* «які вылучаны з шэрагу іншых, існуе

асобна побач з іншымі’ – *асобы* ‘які мае спецыяльныя функцыі, спецыяльнае прызначэнне’ – *асабісты* ‘які належыць пэўнай асобе, які закранае яе інтарэсы, які зыходзіць ад пэўнай асобы’ – *асаблівы* ‘не падобны да іншых, не такі, як усе, адметны’ – *асабовы* ‘які ўласцівы пэўнай асобе’ – *асабняк* ‘дом багатага ўласніка, пабудаваны асобна для адной сям’і’. Інварыянтам для ўсіх слоў гэтага рада ёсць сема ‘асобнасць’ і суадносныя з ёю семы ‘самастойнасць’, ‘адметнасць’, ‘непадобнасць да іншых’, ‘уласнасць’.

Рускае слова *личность* утворана ад прыметніка *личный* са значэннем ‘принадлежащий, свойственный какому-нибудь лицу’ [3]. Як сведчыць гістарычны слоўнік рускай мовы, лексема сфарміравалася не раней другой паловы XVII ст. У рускай літаратурнай мове XVIII ст. намінацыя *личность*, акрамя інварыянтнага значэння ‘уласцівасці канкрэтнага чалавека’, мела негатыўную канатацыю ‘заўзятасць’, ‘любоў да сябе, эгаізм’, ‘абразлівы намёк на якую-небудзь асобу’, маніфестуючы самалюбства, сябелюбства і натурыстасць суб’екта. Разам з тым лексема мае старажытны карань *ликъ*, трактуемы этымалагамі як ‘выява твара на іконе’, г.зн. ‘ідэальны правобраз’ [4]. На думку У.В. Колесава, «для рускага светапогляду ўсе прыватныя абазначэнні чалавека ў яго дзеяннях і якасцях – *лик*, *лицо* ‘рэальнае аблічча’, *личина* ‘скажоны *лик*’ – аб’ядналіся ў XVIII стагоддзі ў адзін семантычны фокус – *личность*, дзе сканцэнтраваны і асобнасць *особы*, і выразнасць *личины* (маскі), і ўнутраная сіла талента ці дара – *лика*» [5, с. 171]. У семантычнай структуры сучаснай лексемы *личность* акцэнт робіцца на сацыяльным, грамадскім статусе чалавека: «1. Совокупность внутренних признаков и свойств, присущих человеку как существу общественному; личное, индивидуальное начало в человеке. 2. Человек как член общества и как носитель индивидуального начала. 3. Устар. Колкие, обидные замечания в чей-либо адрес; намек на какое-либо определенное лицо. 4. Простореч. То же, что лицо (в 1 знач.)» [6, с. 295].

Калі беларуская лексема *асоба* эксплікуе значэнні асобнасці, самастойнасці, свабоды чалавека як вышэйшай каштоўнасці жыцця,

рускае *личность* сведчыць у першую чаргу пра адзінства фізічна знешняга, вонкавага і духоўнага.

Словы *особа* і *персона*, якія пазначалі ў рускай літаратурнай мове XVI – XVII стст. толькі афіцыйны стан чалавека, яго палітычную ці дзяржаўную недатыкальнасць і значнасць, у сучаснай мове маюць іншыя значэнні: разам са сваімі дэрыватамі *особенно, особенный, особина, особица, особливо, особый, особенность, особность, особый, особняк особняком, особо, особь* рэалізуюць семантыку ‘незвычайны’, ‘выключны’, ‘адметны’. Многія з іх трактуюцца як устарэлыя. Нацыянальна-спецыфічнымі асаблівасцямі лексемы *персона* ў беларускай і рускай мовах выступае функцыянальна-стыльвы кампанент – магчымасць іх выкарыстання ў іранічным і кніжным стылях, а таксама для пазначэння сітуацыі ‘чалавек за сталом, абедам’: *накрыць стол на пяць персон*.

Беларускай *асобе* і рускай *личности* адпавядаюць англійскія намінацыі *person* і *personality*. *Person* маніфестуе значэнне ўключэння ў біялагічную катэгорыю *homo sapiens* (‘human being, whether man, woman, or child’, ‘human being as distinguished from an animal or a thing’), яго сацыяльны статус, сувязь з пэўнай культурай (‘an individual human being, especially with reference to his or her social relationships’), індывідуальнасць (‘the actual self or individual personality of a human being’) [7]. Для *person* вялікую значнасць мае яго цялесная форма, знешні воблік, фізічныя якасці, нават адзенне: ‘the body of a human being, sometimes including his or her clothing’. Гэта можа быць і персанаж у мастацкіх творах, і юрыдычная асоба. Акрамя таго, англ. *person* і беларус. *асоба* намінуюць адпаведную граматычную катэгорыю. Лексема *personality* акцэнтуюць ў першую чаргу асобасна-псіхалагічныя характарыстыкі канкрэтнага чалавека, яго характар, тэмперамент, эмоцыі, пачуцці: «the visible aspect of one's character as it impresses others, the some total of the physical, mental, emotional, and social characteristics of an individual» [7]. У семантыцы *personality* акцэнтуюцца індывідуальныя ўласцівасці, унікальнасць кожнага чалавека, яго самабытны ўнутраны свет, арыентаваныя на ажыццяўленне свабоднага выбару і самавызначэнне. Такім чынам, англійскія лексемы, як і беларус. *асоба*, сканцэнтраваны перш за ўсё на індывідуальнасці, асобнасці кожнага чалавека. Этымалогія англійскіх намінацый разам з

беларускай і рускай *персонай* сведчыць пра іх паходжанне ад лацінскага *persōna* са значэннем ‘роля ў жыцці ці ў мастацкім творы’ [7]. Гэта маска, якую насіў акцёр і якая служыла сімвалам выконваемай ім ролі, шырма, што не дазваляе ўбачыць сапраўдны твар чалавека, і ў гэтым значэнні англ. *person* і *personality* супастаўляльныя з рус. *личностью*: англійская і руская лексемы паказваюць знешні, сацыяльны воблік (маску), якую прымае чалавек, выконваючы пэўныя грамадскія ролі. Аднак паводле сукупнай семантыкі беларус. *асоба* бліжэй, чым рус. *личность*, да англійскіх *person* і *personality*, паколькі эксплікуюць значэнні ‘адметнасць’, ‘самастойнасць’, ‘асобнасць’.

Беларускія і англійскія рознакаранёвыя лексемы *асоба* – *твар*, *person* – *face* адпавядаюць рускім аднакаранёвым *личность* – *лицо*. У аснове семантыка-дэрывацыйнага ланцужка беларус. *твар* ‘індывідуальнае аблічча, выгляд, характэрныя рысы каго-, чаго-н. ляжыць паняцце духоўнай і фізічнай работы, што сведчыць пра нацыянальна-спецыфічную адметнасць лексемы: *тварыць* ‘ствараць у працэсе творчай дзейнасці, рабіць, здзяйсняць’ – *тварэнне* ‘тое, што створана ў працэсе творчай дзейнасці’ – *творчасць* ‘дзейнасць чалавека, накіраваная на стварэнне культурных, духоўных і матэрыяльных каштоўнасцей’ – *тварэц*, *творца* ‘той, хто стварае матэрыяльныя і духоўныя каштоўнасці’, ‘Бог як стваральнік свету’ [8, с. 488]. Номинация *твар* мае той жа карань, што і слова *Бог* (*Творца*). Гэта значыць, што ў лексеме *твар* закладзена інфармацыя не толькі аб фізічным і духоўным патэнцыяле беларуса, але і філасофская канцэпцыя яго жыцця, непарыўна звязанага з найвышэйшай існасцю – Богам.

Для рускай свядомасці Бог – адначасова і *Творец*, і *Создатель*. У беларуса адносіны да Бога іншыя: гэта не той, хто дае, (*создатель*), а ў першую чаргу будаўнік матэрыяльных і духоўных каштоўнасцей, усяго свету – *Тварэц*, *Творца*, *Стваральнік*. Беларускае *асоба*, такім чынам, ахоплівае космас і чалавека. У цэннасным аспекце – гэта якаснае пераўтварэнне, у адрозненне ад *Я* – першаснага пачатка. Англ. *person* таксама ўключаецца ў любую з хрысціянскіх іпастасей трыадзінага Бога: Бога-айца, Бога-сына, Бога–святога духа («any of the three hypostases existing as distinct in the one God and constituting the Trinity. They are the First Person, the Father, the Second Person, the Son, and the Third Person, the Holy

Ghost») [7]. У гэтым сэнсе беларус. *асоба* і англ. *person* маюць семантычныя пункты перасячэння. Найважнейшай каштоўнасцю чалавека ў беларускай і англійскай моўных карцінах свету з'яўляецца хрысціянская арыентацыя на асабістую дабрадзейнасць, асабістую духоўную свабоду.

Нацыянальны характар беларуса разам са спецыфікай гістарычнага развіцця дзяржаўнасці прадвызначылі яго адносіны да хрысціянства, да царквы толькі як да аднаго са складнікаў стражытных абрадаў, і значна пазней зафіксавалі змену сацыяльнага статусу чалавека. «Зрабіўшыся хрысціянамі, – пісаў у пачатку XX стагоддзя беларускі этнограф, фалькларыст і гісторык І. Абдзіраловіч, – яны [беларусы – Н.П.] не забылі аб сваіх старых перакананнях; князь Усяслаў Чараўнік – добры хрысціянін: ён слухае ураню ў Полацку, але абяртаецца сівым ваўком і бяжыць да Кіеўскай Сафіі на абедню» [9, с. 10]. У выніку злучэння язычніцкай і праваслаўнай культур беларус, не выракаючыся свайго духоўнага мінулага, прыняў і паслядоўна ўпісаў хрысціянскія звычаі, атрыбутыку ў свой язычніцкі каляндар. У рускім светабачанні язычніцкае і хрысціянскае прадстаўляла канфрантацыю, сутыкненне, што стварылі «дыялектыку чалавека, ту дваістасць характару, якая ўжо ніколі не знікала» [5, с. 119].

Кампаратыўны аналіз беларускіх, рускіх, англійскіх лексем *асоба*, *персона/личность*, *персона*, *особа/ person/personality* паказаў адлюстраванне ў іх семантыцы нацыянальна-цэннасных арыентацый і сацыяльных паводзін носьбітаў розных моў. Этнакультурныя сэнсы як сетка каардынат улоўліваюць свет, захоўваюць памяць, культуру, вопыт народаў.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Кубрякова, Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира/Е.С. Кубрякова. – Рос. академия наук. Ин-т языкознания. – М. : Языки славянской культуры, 2004.
2. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы/рэд.: Г.А. Цыхун. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978. – Т. 1.
3. Виноградов, В.В. История слов/Режим доступа: <http://www.wordhist.ru>. – Дата доступа: 25.03.2014.
4. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка

/Режим доступа: [http:// www. vasmer. slovaronline.com](http://www.vasmer.slovaronline.com). – Дата доступа: 28.03.2013.

5. Колесов, В.В. Жизнь происходит от слова... / В.В. Колесов. – СПб.: Златоуст, 1999.

6. Словарь современного русского литературного языка: в 17 т. / под ред. В.И. Чернышева. – М.–Л. : Изд-во Академии наук, 1965. – Т. 6.

7. Dictionary.com Unabridged Based on the Random House Dictionary, © Random House, Inc. 2013. – Mode of access: <http://www.worddictionary.reference.com>. – Date of access: 15.03.2014.

8. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 т. / рэдкал.: К.К. Атраховіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Мн. : БелЭн., 1983. – Т. 5.

9. Абдзіраловіч, І. Адвечным шляхам / І. Абдзіраловіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993.

Этногенез многоголосия и современная белорусская музыка

Н.В. Шиманский

shimans@tut.by

(Минск, Беларусь)

Представление об «этносах» с точки зрения «голосов» народов мира требует определения системы **вокализации** или **интонирования** как первичного и универсального фактора коммуникации всего живого. По данным современной нейрологии, музыкальное восприятие связано с более реликтовым правым полушарием в отличие от речи, управляемой более поздним левым полушарием. Это значит, что генетически вокализация глубже и стабильней, чем речь [1].

Рассматривая этногенез многоголосия, надо иметь в виду, что современная антропология относит белорусский этнос к западному расообразовательному стволу, в котором членораздельная речь появилась значительно позже (примерно на 300 000 лет), чем в восточном. Система вокализации в этом этносе основана на идее коллективной коммуникации, естественным выражением которой